

Секція 15. Педагогічна та вікова психологія

Гнатюк О.В., кандидат психологічних наук,

провідний науковий співробітник

Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України

м. Київ, Україна

ДОСЛІДЖЕННЯ ПОНЯТЬ «МОТИВ» І «МОТИВАЦІЯ НАВЧАННЯ» УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ

В умовах трансформації суспільства відбуваються кардинальні зміни в різних сферах життєдіяльності людини, зокрема в освіті. Розширення освітнього простору та трансформація усіх сфер життєдіяльності суспільства вимагають від здобувачів освіти вміння чітко орієнтуватися у різноманітному потоці інформації та ефективно здобувати нові знання.

На сучасному етапі пріоритетними завданнями навчальних закладів освіти мають бути не лише формування в учнів загальнонавчальних умінь і навичок, але й забезпечення розвитку пізнавальних інтересів, творчої активності, критичного мислення, подальшого становлення й всебічного розвитку школярів. У зв'язку з цим зростає зацікавленість науковців до психолого-педагогічних чинників ефективності навчального процесу.

Мотивація навчання молодших школярів – одна з головних умов реалізації навчально-виховного процесу. Вона відіграє важливу роль у становленні особистості, адже без неї неможлива ефективна учбова діяльність та розвиток здатності і потреби до самовдосконалення, саморозвитку, самоосвіти. Вона не тільки сприяє розвитку інтелекту, але і є рушійною силою удосконалення особистості в цілому.

Різноманітні питання проблеми мотивації навчання вивчали як вітчизняні, так і зарубіжні вчені. Так, загальнотеоретичні положення навчальної мотивації розроблено в працях В. Давидова, Д. Ельконіна, Г. Костюка, О. Леонтьєва, С. Максименка та ін. Питання щодо особливостей мотивації учнівської молоді розглядали Є. Ільїн, П. Якобсон, С. Рубінштейн, Д. Ельконін та ін., розвитку її структурних елементів та організації навчально-виховного

процесу, який стимулює мотиваційну сферу особистості присвячено роботи А. Маркової, О. Орлова, С. Ніколаєва та інші. Проблема мотивації навчання школярів була досліджена у працях таких педагогів, як Ю. Бабанський, М. Денисов, М. Щукіна та ін.

В низці досліджень висвітлено взаємозв'язки між мотивацією й успішністю навчально-виховної діяльності школярів (М. Дригус, Ю. Орлова, П. Якобсон та ін.). Також проблему мотивації навчання розглянуто у працях дослідників: Л. Виготський, Г. Костюк, Н. Менчинська, О. Леонт'єв, А. Лурія, К. Ушинський, В. Сухомлинський, Ж. Піаже, А. Маслоу, Л. Божович, С. Максименко, О. Скрипченко, Н. Чуприкова, Т. Ілляшенко, С. Москвичов, О. Малихіна, Л. Верещагіна, В. Шадріков, Є. Ільїн, В. Вілюнас, С. Занюк та інші.

Вивчаючи мотиваційну складову як компонент навчальної діяльності, такі науковці, як М. Алексеєва, Б. Баєв, Г. Балл, Н. Бойко, М. Боришевський, Ю. Гільбух, С. Гончаренко, М. Дригус, О. Дусавицький, Г. Костюк, С. Максименко, В. Моляко, В. Моргун, Н. Побірченко, В. Рибалко, В. Семиченко, І. Синиця, О. Скрипченко, Ю. Швалб визнають її провідною. Вчені вважають, що саме у молодшому шкільному віці формуються основи мотивації навчальної діяльності і саме тому цей вік має важливі резерви розвитку мотиваційної сфери учнів. Науковці наголошують, що у молодшому шкільному віці можна сформуванати новий тип ставлення до навчання, наприклад, інтерес до способу набуття знань (В. Давидов, В. Рєпкін), зорієнтувати учнів на спосіб пізнання, що має безпосереднє відношення до оволодіння навичками ХХІ століття, зокрема до готовності навчатися впродовж життя.

Мотивація навчання відіграє важливу роль у становленні особистості, адже без неї неможлива ефективна учбова діяльність та розвиток здатності і потреби до самовдосконалення, саморозвитку, самоосвіти. Саме у молодшому шкільному віці закладається основа для подальшого учіння школяра і часто від бажання вчитися у початковій школі залежить і прагнення до учіння у середніх та старших класах.

Ефективність учбової діяльності безпосередньо залежить від мотивів, які спонукають учня до активності і визначають її спрямованість. Будучи невід'ємним компонентом учіння, мотивація чинить вплив як на перебіг, так і на ефективність діяльності школярів.

Взагалі, поняття «мотив» неоднозначне. Під мотивом розумілися такі феномени, як уявлення і ідеї, відчуття і переживання (Л. Божович), потреби і потяги, спонуки і схильності (Х. Хекхаузен), морально-політичні установки і помисли (А. Ковальов), психічні процеси, стани і властивості особистості (К. Платонов), предмети зовнішнього світу (О. Леонт'єв), установки (А. Маслоу) і навіть умови існування (В. Вілюнас).

Мотив (від лат. *moveo* - рухаю) - спонукальна причина дій і вчинків людини [6, с.71].

Є. Ільїн розглядає мотив з різних боків: як потребу, як ціль (предмет задоволення потреби), як спонуку, як намір, як стійку диспозицію особистості, як стан, як формулювання, як задоволеність [4]. Мотив – це внутрішній рушій, що спонукає людину до діяльності (С. Максименко) [3, с. 308]. Мотив – це реальне спонукання, яке змушує людину діяти у певній життєвій ситуації, за певних умов (Канюк С.) [5].

Мотиви учіння (за Л. Божович) – це спонуки, що характеризують особистість школяра, її основну спрямованість, яка виховується упродовж його життя як сім'єю, так і самою школою. Вони залежать від тих конкретних суспільних умов, в яких розвивається дитина, від того виховання, яке вона отримує [2].

Як зазначає М. Алексєєва, мотиви учбової активності школярів як свідомо здійснюваної діяльності є надзвичайно різноманітними. Вони є наслідком психологічної переробки дитиною тих впливів, які надходять від сім'ї, школи, громадських установ і зумовлюються усвідомлюваним чи недостатньо усвідомлюваним ставленням до них залежно від вікових та індивідуальних особливостей дитини [1].

Мотиви учіння, як і мотиви взагалі, класифікують за різними ознаками. За ступенем значимості для особистості – провідні (домінуючі), смислоутворюючі та мотиви-стимули (О. Леонтьєв); за емоційним забарвленням модальності – позитивні та негативні (П. Якобсон) тощо.

За А. Марковою, мотиви навчання можна розділити на дві великі групи: пізнавальні мотиви, пов'язані із змістом учбової діяльності і процесом її виконання; соціальні мотиви, пов'язані з різними соціальними взаємодіями школяра з іншими людьми [7].

Для формування повноцінної мотивації учіння молодших школярів особливо важливо забезпечити такі умови:

- збагачувати зміст особистісно-орієнтованим цікавим матеріалом;
- утверджувати справді гуманне ставлення до всіх учнів, бачити в дитині особистість;
- задовольняти потреби в спілкуванні з учителем та однокласниками під час навчання;
- збагачувати мислення інтелектуальними почуттями;
- формувати допитливість і пізнавальний інтерес;
- формувати адекватну самооцінку своїх можливостей;
- утверджувати прагнення до саморозвитку, самовдосконалення;
- використовувати різні способи педагогічної підтримки, прогнозувати ситуації, коли вона особливо потрібна дітям;
- виховувати відповідальне ставлення до навчальної праці, зміцнювати почуття обов'язку [8, с. 148-149].

Як свідчить практика, якщо в учня відсутня тяга до знань і він не проявляє інтелектуальної активності, то похвалитися гарними результатами своєї учбової діяльності він не зможе. У школі можна створити оптимальні умови для навчання, забезпечити навчальний процес необхідними технічними засобами, навчальний матеріал викладатиме висококваліфікований досвідчений учитель, але все це не забезпечить належної успішності, якщо в учня не сформована учбова мотивація. До неї входить низка спонукань, які постійно

змінюються і вступають у нові взаємовідносини (потреби і сенс учіння для учня, його мотиви, цілі, інтереси, емоції тощо). Її утворюють спонукальні стимули, якими є потреби, інтереси, переконання, ціннісні орієнтації, ідеали та ін. В учбовій діяльності школяра вона виконує спонукальну, організуючу і смислоутворюючу функції. Особливо важливою є остання функція, оскільки у мотиваційній сфері особистості вона визначає суб'єктивну і об'єктивну значущість учіння і надає йому особистісного сенсу.

Відомо, що молодший шкільний вік має значні резерви формування мотиваційної сфери, які необхідно використовувати, щоб уникнути «мотиваційного вакууму» при переході в середню школу. У цьому віці головний зміст мотивації полягає в тому, щоб навчити дитину вчитися, адже це початок становлення мотивації учіння, від якого багато в чому залежить її доля протягом успішного шкільного життя.

Література

1. Алексєєва М.І. Мотиви навчання учнів: посіб. для вчителів. – К.: Рад. шк., 1974. – 120 с.
2. Божович Л.И. Проблема развития мотивационной сферы ребенка // Изучение мотивации детей и подростков. – М.: Педагогика, 1972. – 352с.
3. Загальна психологія: підруч. для студентів вищ. навч. закл. / С.Д. Максименко, В.О. Зайчук, В.В. Клименко, В.О. Соловієнко. // За заг. ред акад. С.Д. Максименко – К.: Форум. – 2000. – 543с.
4. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы. – СПб.: Питер, 2002. – 512 с.
5. Канюк С.С. Психологія мотивації: навчальний посібник. – К.: Либідь, 2002 – С. 238-248.
6. Климчук В.О. Феномени розвитку внутрішньої мотивації / В. О. Климчук // Соціальна психологія. – 2008. - №6 (32). – С. 70-77.
7. Маркова А.К. Формирование мотивации учения в школьном возрасте. – М.: Просвещение, 1983. – С. 24-25.
8. Подласый И.П. Педагогика начальной школы: учеб. пособие для студ. пед. колледжей.- М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. – 400 с.

